

הדף היומי

עלון יומי ללומדי הדף היומי יו"ל ע"י "מדרשית הדף היומי פ"ח"

מסכת בבא בתרא - טו, טז, יז, יא

!!! מקום זה מיועד להנצחה !!!

סיכום הדף

נושא היום: כתיבת התנ"ך. איוב מתי היה. מעשה איוב. אברהם אבינו והאבות.

והאומר שהייתה אשה אינה אלא טועה. **מבארת הגמ' את סדר הדברים במעשה איוב:** ביום שהעולם נידון היינו ראש השנה באו המלאכים ובתוכם השטן, **שאלו** הקב"ה מאין תבא, **אמר** הייתי בכל העולם ולא מצאתי נאמן כאברהם אבינו שהבטחת לו את הארץ ובשעה שבא לקבור את שרה היה צריך לרכוש חלקה ולא הרהר אחריו. **אמר הקב"ה** השמת לבך אל עבדי איוב כי אין כמוהו. **אמר ר"ח** אצל אברהם נאמר "ירא אלוקים" ואצל איוב נאמר יותר "איש תם וישר ירא אלוקים וסר מרע". **יוסר מרע** ביאר **רב אבא בר שמואל**, שאיוב היה ותרן בממונו היה נותן לפועל פרוטה שלמה, למרות שהיה חייב לו חצי פרוטה. **השטן ענה לקב"ה**, האם בחנם איוב ירא אלוקים, הרי יש לו ולבני ביתו כל טוב. **מעשה ידיו ברכת** ביאר **רבי שמואל בר רב יצחק**, כל הנוטל פרוטה מאיוב מתברך. **ומקנהו פרץ בארץ** ביאר **רבי יוסי בר חנינא**, מקנהו של איוב פרצו מנהגו של עולם והעזים הרגו זאבים. **טען השטן להקב"ה**, נסה את איוב "ואולם שלח נא ידך וגע בכל אשר לו אם לא על פינך". **הקב"ה התיר** לשטן לנסות את איוב בממונו ולא בגופו.

ביום שאכלו בני שטן בבית הכבוד, **ומלאך** בא אל איוב ויאמר הבקר היו חורשות והאתונות רעות על ידיהם" **כלומר** תוך כדי שהבקר חורש כבר גדל התבואה והאתונות רעות. **אמר ר"ח**, **הקב"ה** הטעימו לאיוב מעין העולם הבא, שההריון והלידה יהיו יחדו. **האסונות שבאו על איוב**, הבקר והאתונות נפלו בידי מלכות שבא, **תוך כדי** אש הייתה בצאן ובשומרים, **תוך כדי** חיל הכשדים נטלו את הגמלים והרגו בשומרים. **תוך כדי** נפל הבית על בניו. **איוב** קרע בגדו תלש שערו ואמר "ערם יצאתי מבטן אמי וערום אשוב שמה ד' נתן וד' לקח יהי שם ד' מברך". **בכל זאת לא חטא איוב ולא תפלה לאלקים**. **כאשר** הגיע שוב ראש השנה, בא **השטן** ואמר שלא מצא עבד נאמן יותר מאברהם וכו', **אמר לו הקב"ה** "השמת לבך אל עבדי איוב כי אין כמוהו בארץ וכו' ועודנו מחזיק בתמנו ותסייתו בו לבלעו חנם". **אמר ר"ח** אם לא היה פסוק מפורש אי אפשר לאמרו כביכול הקב"ה ענה להסתה של השטן. **למדו בברייתא**, השטן יורד וגורם לבריות לחטוא, עולה ומקטרג ונוטל רשות ליטול משמתו של החוטא. **אמר השטן להקב"ה**, אין איוב מצטער כיוון שיועד שבא לכפרה, "אולם שלח נא ידך וגע אל עצמו ואל בשרו אם לא אל פינך יברכך", **הקב"ה התיר** לשטן להכות את איוב אבל "אך את נפשו שמר", ויצא השטן מאת פני ד' ויך את איוב. **אמר רבי יצחק** לשטן היה יותר קשה מלאיוב שהרי לא יכול ליטול נפשו וכאדם שאומר לעבדו שבור החבית ושמור על יונה. **אמר ר"ל**, הוא השטן הוא יצר הרע הוא מלאך המות. "ויצא השטן" **ונאמר** "רק אליו אל תשלח ידך" **ולשון** "רק" נאמר אצל יצר הרע "רק רע כל היום", **ונאמר** "אך את נפשו שמר" **כלומר** שהוא אחראי על נטילת הנשמה.

אמר רבי לוי שטן ופנינה התכוונו לשם שמים, שטן שראה שהקב"ה נוטה אחר איוב וחשש שמא יאבד זכותו של אברהם אבינו. **פנינה** שציערה את חנה, התכוונה שמתוך כך תתפלל ותושיע. **דרשה זו** דרש רב אחא בר יעקב ובא השטן ונשקו על רגליו.

"בכל זאת לא חטא איוב בשפתיו" **אמר רבא** בשפתיו לא, אבל בליבו חטא ואמר "ארץ נתנה ביד רשע פני שפטיה יכסה אם לא אפוא מי הוא", **אמר רבא** חירף וגידיף. **אמר אביי**, לא חירף אלא אמר שנמסרה הארץ בידי השטן. **ונחלקו בכך ר"א ורבי יהושע**. "על דעתך כי לא ארשע ואין מידך מציל", **אמר איוב** אם הקב"ה היה רוצה לא הייתי חוטא. **אמר רבא**, ביקש איוב לפטור את האדם החוטא ולתלות את החטא באונס, **אמר איוב להקב"ה**, בראת סימני טרהם בשור, בראת סימני טומאה בחמור, בראת גן עדן, בראת גהינם, בראת צדיקים בראת רשעים, **א"כ החטא** הוא מחמת הבריאה והחוטא הוא אנוס. השיבו חבריו של איוב "אף אתה תפך יראה ותגרע שיחה לפני קל" **אתה גורם** לקירור ביראת שמים וגורם למיעוט תפילה. **אלא הקב"ה** ברא יצר הרע, וכנגדו ברא תורה תבלין.

דרש רבא "ברכת אבד עלי תבא ולב אלמנה ארנן" מלמד שהיה איוב גזלן וקרקע של יתומים ומשביחה ומשיב להם. **ואם לא רצו** לשאת את האלמנה היה אומר שהיא קרובתו והיו חפצים בה.

"לו שקול ישקל כעשי **והותי במאזנים** ישאו יחד" **טען איוב** שצרותיו ישקלו יותר מחול הים, **אמר רב**, ראוי להניח בפיו חול כביכול מתווכח עם הקב"ה כחבר. **לא יש בינינו מוכיח ישת ידו על שנינו** **אמר רב**, ראוי להניח בפיו חול, האם יש עבד שמוכיח את רבו. **ברית כרתי לעיני ומה אתבונן על בתיחה** קיבל על עצמו איוב לא להסתכל על אשת איש ולא על פניו. **אמר רבא**, ראוי להניח בפיו חול, שהרי אצל אברהם אבינו נאמר שאף על אשתו לא הסתכל. **כלה ענן וילך כן יורד שאול לא יעלה**, **אמר רבא** מכאן שכפר בתחית המתים שאמר שיותר לא יעלה. "אשר בשערה ישופני **והרבה פצעני חנם**", הענישו אותי חנם. **אמר רבה**

משה רבנו כתב: ס"ת, פרשת בלעם ואיוב. **יהושע כתב:** ספרו ושמונה פסוקים אחרונים שבס"ת. **שמואל כתב:** ספרו, שופטים ורות. **דוד המלך כתב:** ספר תהילים שנאמר אף ע"י **עשרה זקנים** והם אדם הראשון, מלכי צדק, אברהם אבינו, משה רבנו, הימן, ידותון, אסף, שלשה בני קרח. **ירמיה כתב:** ספרו, מלכים ואיכה. **חזקיה וסיעתו כתבו:** ישעיה, משלי, שיר השירים וקהלת. **אנשי כנסת המדולה כתבו:** יחזקאל, תרי עשר, דניאל ומגילת אסתר. **עזרא כתב:** ספרו וסדר דברי הימים עד יחוס עצמו. **כדברי רב** שאמר שעזרה עלה מבבל לאחר שיחס עצמו בדברי הימים. **ונחמיה בן חכליה** סיים את דברי הימים.

התבאר ששמונה פסוקים אחרונים שבתורה נכתבו ע"י יהושע, **ונחלקו** בכך רבי יהודה או רבי נחמיה, ור"ש. **דעת ר"י או ר"ג**, התורה אומרת "וימת שם משה עבד ד'", אפשר משה חי וכתב "וימת" **אלא** מכאן יהושע כתב. **שיטת ר"ש**, שהיות ונאמר "לקח את ספר התורה הזו" היינו משה רבנו סיים את כל ה"ספר תורה", אלא עד השמונה פסוקים האחרונים הקב"ה אומר ומשה אומר וכתב, **מכאן ויילך** הקב"ה אומר ומשה וכתב בדמע. **אמר רב יהושע בר אבא** **אמר רב גידל בשם רב**, אין מפסיקים באותם שמונה פסוקים וקוראים אותם לאדם אחד. **רצו לתלות** בשיטת רבי יהודה שיהושע כתבם ולכך דינם שונה משאר הפסוקים. **ונקטו** אף כשיטת ר"ש הואיל ונכתבו בשינוי היינו בדמע, אף הלכותיהם בשינוי משאר פסוקים.

יהושע כתב ספרו עד "וימת יהושע" **שזה** כתב אלעזר, והוא כתב עד "ואלעזר בן אהרן מת", **ופנחס** השלים את הספר. **שמואל** כתב ספרו **והושלם** ע"י גד החוזה ונתן הנביא.

בעשרה זקנים שנמנו שהזכירם דוד המלך בתהילים, **נמנה אברהם** אבינו ונקרא אף "איתן האזרחי" **שלמד רב** "מי העיר ממזרח צדק" ופסוק זה עניינו באברהם. נמנה "משה רבנו" ונמנה "הימן", **רב למד** שמשוה זה הימן, אולם **נוקטת הגמ'** שהיו ב' אנשים שקראו להם הימן. משה "בכל ביתי נאמן", ובמלכים נזכר ששלמה המלך היה חכם יותר מכמה וכמה אנשים וביניהם נזכר "הימן". **שיטת רבי לוי בר לחמא** שאיוב היה בימי של משה רבינו, **וכדברי הברייתא** שאמרה שמשוה רבנו כתב ספרו פרשת בלעם ואיוב. **ודרש רבי לוי** שנאמר באיוב "מי יתן ויכתבו מלי" ואצל משה נאמר "אפוא", שאלה הגמ' שהרי אצל יצחק, יעקב, יוסף כתוב גם "אפוא", **אלא נאמר** באיוב לשון "ויחוק" ומשה היה מחוקק.

שיטת רבא איוב היה בזמן מרגלים, שנאמר "בארץ עוף" ולמרגלים אמר משה "היש בה עץ" היינו לכו תראו אם עדיין חי האדם ששנותיו ארוכות כעץ ומגן על בני דורו כעץ.

שיטת אחד מן החכמים שהיה לפני רבי שמואל בר נחמני, איוב הוא משל. דחה את דבריו א"כ מדוע נאמר שחמש עשר.

שטת רבי יוחנן ור"א איוב היה מעולי גולה בבית שני ובית מדרשו היה בטבריה. **שאלו והוה מבואר** בברייתא ששנותיו היו משעה שנכנסו מצרים עד שיצאו, מבארת הגמ' כמשעה שנכנסו עד שאו והכונה ל21 שנים. **שואלת הגמ'** שנמנה איוב בין הנביאים שהתנבאו לאומות העולם **וא"כ סברו** שאין הוא מישראל. **וביארנו** שיישכן שהיה מישראל ומתנבא על הגויים, כאלוהוא בן ברכאל הבוזי. **מנסה הגמ'** להוכיח שאותם שנמנו בהכרח היו לא מישראל, שהרי כל הנביאים התנבאו אף על אומות העולם ומה התייחדו אלו אם אינם מאומות העולם. **מבארת הגמ'**, כל הנביאים עיקר נבואתם הייתה לעם ישראל, ואלו שנמנו בברייתא עיקר נבואתם לאומות העולם.

בברייתא מבואר, איוב היה מחסידי אומות העולם, בא לעולם לקבל שכרו הקב"ה ניסה אותו התחיל מחרף כפל לו הקב"ה שכרו בעולם הזה כדי לטורדו מהעולם הבא. עכ"פ מבואר שהיה מחסידי אומות העולם. **נוקטת הגמ'** שהדבר תלוי במחלוקת תנאים.

שיטת רבי אלעזר, איוב היה בימי שפט השופטים. **דעת רבי יהושע בן קרחה**, איוב היה בימי אחשורוש. **דעת רבי נתן**, בימי מלכות שבא. **לחכמים**, בימי כשדים. **ו"א** שהיה בימי יעקב אבינו. **ונשא** את דינה בת יעקב. לכל השיטות איוב היה מישראל שהרי לאחר שנפטר משה לא שרתה שכניה על הגויים. **מלבד** השיטה שאמרה שהיה בזמן יעקב שהיה מאומות העולם.

אמר ר"ח, דורו של איוב היה שטוף בזימה, "הן אתם כלכם חזיתם ולמה זה הבל תהבילו", **לשון** חזיתם מתפרש על ראיית זנות ובל ראייה נבואתם שהרי מבואר בפסוק הבל תהבילו.

עוד אמר ר"ח "שפט השופטים" דור השופט את שופטיו. שהיו השופטים מקולקלים, אמר לנידון לחזור מעבירה קטנה היה אומר לשופט אתה צריך לחזור מעבירה גדולה.

אמר רבי שמואל בר נחמני בשם רבי יוחנן, מלכת שבא הכוונה מלכות שבא

עיונים על הדף

לדף טו

שמונה פסוקים אחרונים שבתורה.

ספר התורה, בו נתנו ההוראות לעם ישראל קיום המצוות בכללות, וביאור כוונת הבורא בהמשך הדורות נכתבה המשנה והתלמוד ובעקבותיהם חיבורי הראשונים האחרונים ספרי השאלות והתשובות ומסקנות הלכתיות שונות.

אמרו בגמ' לפנינו, "משה כתב ספר ופרשת בלעם". (מהו פרשת בלעם, ע"י בשל"ה הקב"ה על פרשת בלק שהביא בשם רבי מנחם ציוני, שהיה ספר מיוחד על דבריו של בעלם שנגז. והאריך השל"ה הקדוש לבאר שבאו לרבות את הנבואה של משה שהייתה עדיפה על השגתו של בעלם ועיי"ש). עוד אמרו שנחלקו האם שמונה פסוקים אחרונים נכתבו ע"י משה בדמעה או יהושע כתבם. ורצו לתלות שיהיה נפק"מ לגבי הקריאה של אותם שמונה פסוקים, שלמ"ד יהושע כתבם זמן אחר יש להם מאשר לשאר הספר. ומסקנת הגמ' שאף למ"ד משה כתב בדמעה, הדין הוא שונה מאחר ויש שינוי בכתיבה.

השלכה הלכתית לתוקף חלות הקדושה בכתיבת שמונה פסוקים אחרונים של התורה. למדנו ששמונה הפסוקים האחרונים בתורה אינם כגוף כתיבת כל התורה עד שדנו בתלמוד שיהיה לפסוקים אלו תוקף הילכתי שונה. ואמרו ע"ז, "שמונה פסוקים שבתורה יחיד קורא אותן", להבדיל ולהפריד משאר פסוקי התורה שאין יחיד קורא אותן. אלו הפסוקים השתנו כאמור, לפי שיטה אחת מחמת שיהושע כתבם ולשיטה ב' משה רבינו כתבם בדמעה, דינם שונה.

ונחלקו הקדמונים בביאור ההלכה זו ששמונה פסוקים אלו "יחיד קורא אותם", לדעת רש"י, (לפנינו טו, א ד"ה יחיד) הכוונה שאין מפסיקין בהם. בפשטות כוונתו כפי שביאר בהרחבה ר"ת, (הובא בדברי התוספות שם ב"ד"ה שמונה פסוקים) שאין מפסיקין בהם לעלות ב' קרואים. (וכן פסק פסקי היד רמ"ה אות קצב) וכן כתב רש"י מפורש בענין דומה במסכת מנחות (ל, א ד"ה יחיד) "אדם אחד קוראן ואין מפסיק ביניהם כדי לעמוד אחר ולקרות".

דעת רבינו משולם (הובא שם בתוספות וכך בדברי התוספות במסכת מנחות לא, ד"ה שמנה) שיחיד יקרא בלא שליח ציבור. ובחיודשי המאירי (בבית הבחירה) הביא עוד ב' ביאורים וז"ל "יוש שפירשו שמיוחד שבצבור קורא אותם. ויש שפירשו שאין הקורא פסוקים שלפניהם רשאי לקרואן אלא מפסיק לשם ואחר קורא". וכך על זו הדרך הביא בשיטה מקובצת בשם הר"י מייגאש.

אמנם בתורת חיים, הביא את שיטת הרמב"ם (הלכות תפילה יג, ו) שכתב וז"ל "שמונה פסוקים שבסוף התורה מותר לקרות אותם בבית הכנסת בפחות מעשרה אע"פ שהכל תורה היא ומשה מפי הגבורה אמרם והואל ומשמען שהם אחר מיתת משה הרי נשתנו ולפיכך מותר ליחיד לקרות אותן". ע"כ לשון הרמב"ם.

מבואר בדבריו ששינוי כתיבת הפסוקים משפיע על צורת הקריאה הרגילה בבית הכנסת, אע"פ שאמרו (ברכות כא, ב) "כל דבר שבקדושה לא יהא פחות מעשרה", אולם כיון שפסוקים אלו השתנו היות והם אחר מיתת משה רבינו, מותר ליחיד לקרותן. והבין התורת חיים שקורא אותן כדין קריאה בציבור עם ברכה לפנייה ואחריה, אולם באלו הפסוקים לא נאמרה ההלכה שצריך עשרה. וחומרת קדושתן פחות משאר התורה היות ונכתבו לאחר פטירת משה רבינו. ומעתה, אף יהיה אפשר להפסיק באמצע ולעלות ב' קרואים.

ודקדק שלשון התלמוד עולה יפה לשיטת הרמב"ם שאמרו "שמונה פסוקים שבתורה יחיד קורא אותן", המילה "יחיד" היא ההפך מרבים, ומתבאר לפי ביאור הרמב"ם שלא צריך עשרה אנשים כשאר דבר שבקדושה. אולם לפי ביאור רש"י ור"ת שהכוונה שאין מחלקים לב' אנשים וכו' היה צריך לומר "אחד קורא אותן", המילה "אחד" היא ההפך משינים.

אמנם אף לאחר ביאורו של התורת חיים פסקו בטור ובשולחן ערוך (או"ח הלכות ראש חודש תכת, ז) "שמונה פסוקים אחרונים שבתורה אין מפסיקין בהם אלא יחיד קורא את כולם". מבואר שפסקו כדעת רש"י ור"ת.

ואף הראב"ד (השגות על הרמב"ם שם) הקשה על הרמב"ם שאין זה מסתבר שהיכן נעלמו הציבור ששמעו את הקריאה עד עתה וסיים על דברי הרמב"ם "הוא ענין דרות".

בחיודשי החתם סופר, ביאר את דברי הרמב"ם ע"פ ההלכה שאם יצאו מקצת מהציבור ועתה אין עשרה יכולים להמשיך בקריאה באותו ענין אולם אין להתחיל ענין אחר. ונקט החת"ס שאם יצאו בין גברא לגברא אין להתחיל ולברך שוב היות ומוגדר כענין חדש אולם אם יצאו לאחר סיום הקריאה ורק נשאר להפסיד בנביא יכולים להפסיד בנביא על אף שאין עשרה בבית הנסות כיון שהקריאה בנביא היא המשך לקריאה בתורה ואם לא יקראו בנביא יאמרו האנשים בטעות שהקריאה בנביא זה ענין חדש וטעות יבואו להשוות חומרת הנביא לחומרת קדושת התורה. וא"כ אף בשמונה פסוקים אחרונים של תורה למרות שיש הלכה שאם יצאו מקצת אנשים אין להתחיל בקריאה חדשה כמבואר לעיל שאין להתחיל בענין חדש אולם בשמונה פסוקים אלו יש לקרא אותם אף אם יצאו מקצת מהציבור בדומה למה שממשיכים בקריאת הנביא כדי שלא יבואו להשוות את חומרת הנביא לחומרת התורה כך ימשיכו לקרא בשמונה פסוקים האחרים שלא ישוו חומרתן לשאר התורה. ובזאת שכן הטעם לשיטה שיהושע כתבם שחומרת הפסוקים כחומרת נביא. ואף לשיטה שמשנה רבינו כתבם בדמעה היות ונכתב בלשון המורה שנכתב לאחר מיתת משה רבינו חומרתן פחותה משאר פסוקי תורה.

לדף טז

מצוות התשובה לעכו"ם ולישראל

מבואר בגמ' שישמעאל עשה תשובה בימיו של אברהם וזה אחד מהברכות שהתברך אברהם שישמעאל חזר בתשובה בימיו, והקור "שאמר רי"ח" ויקברו אתו יצחק וישמעאל בניו" וממה שהנהיג ישמעאל את יצחק לפניו ומינהו מנהיג

חרף בלשון "סערה" והשיבו לו בלשון "סערה". אמר איוב להקב"ה שמה נתחלף לך בין איוב לאיוב, "וענין ד' את איוב מן הסערה" אמר הקב"ה הרבה שערות יש לאדם ולכל בראתי גומה ואם היו ב' שערות יונקים מאותה גומה היו מחשיכות מאור עיני האדם, ואתה תמה אם החלפתי אותך באחר. טיפות גשם לא נונעות זו בזו ואתה תמה אם החלפתי אותך. לכל קול של הרעם נברא שביל מיוחד ואתה תמהה אולי החלפתי אותך. אשת היעל אכזרית על בניה ועולה לראש הר כדי להפיל וולדה ואני מזמין לה נשר שמקבל את הוולד בכנפיו ולזה צריך דיוק אדיר, ואתה תמה אם החלפתי אותך. אילה רחמה צר ובשעה שכורעת ללדת מזמין לה דרקון שיכיש בבית רחמה וכך יכולה ללדת והתזמון צריך להיות מדויק ואתה תמהה אם החלפתי אותך.

"איוב לא בדת ידבר ודבריו לא בהשכיל" אמר רבא מכאן שאין אדם נתפס בשעת איוב.

חברי איוב "וישמעו וכו' ויבואו וכו' אליפז התימני ובלדד השוחי וצופר הנעמתי ויעודו יחידו לבוא לנוד לו ולנחמו", אמר רב יהודה בשם רב "ויעודו יחידו" מלמד שנכנסו בשער אחד, ולמדנו בברייתא שהמרחק בין מקומות ישיבתם היה 300 פרסה. ומהיכן ידעו שהיה לאיוב את כל אותם הצרות, י"א שהיה להם כתר עם דמות חבריו וכאשר יסורים היו באים על אחד פניו שבכתר היו משתנים. י"א, שאילנות היו להם כנגד החברים וכאשר התקלקלו ידעו שקרה דבר מה שאינו טוב. אמר רבא, זה מה שאומרים לאדם טוב שיהיה חבריו של איוב או עדיף המוות.

"ויהי כי החל האדם לרב על פני האדמה ובנות ילדו להם" רי"ח אמר מלשון ריבוי. לר"ל לשון מריבה לעולם. הוכיח ר"ל, אם כדברי רי"ח שרוב בנות זה הגבה מדוע לא נכפלו לאיוב בנותיו אלא נשארו שלש כמו שהיה לו לפני הנסיונות. אמר לו רי"ח לא נכפלו במספר אולם נכפלו ביופי. שקראו להם "מימחה" שהייתה דומה לאור היום. "קציעה" ריחה כבושם. "קרן הפוך" אמרו בבית מדרשו של רבי שילא שדומה לקרן חיה שנקראת קרש. אולם בא"י לא הסכימו לביאור זה, וביאר רב חסדא, שדומה לעשב שנקרא כרכום הגדל בגינה שהוא המושבח ביותר בעשבי הכרכום. ומעשב זה היו עושים סוג של איפור כפי הגאמר "כי תקרעי בפור עיניך".

לרבי שמעון בנו של רבי נולדה בת, והצטער שלא נולד לו בן, אמר לו רבי ע"י הבנות מתרבה העולם. אמר לו בר קפרא אין זה ניחום שהרי אמרו א"א לעולם בלא זכרים ובלא נקבות אשרי לו אבן טובה שכל חולה שראה אותה היא לעולם בלא מוכר בשמים ובלא מעבד עורות שריחו אינו טוב, אולם אשרי מי שאומנתו בבושם, ואוי למי שמעבד עורות.

ונחלקו בענין התנאים "וד' ברך את אברהם בכל" לר"ם שלא היה לו בת. לר"י היתה לו בת. אחרים אומרים היתה לו בת שנקראת בכל. אמר רבי אלעזר המודעי, אברהם אבינו ידע להסתכל בכוכבים ומלכי אומות העולם באו ליטול ממנו עצה. רשב"י אמר היתה לו אבן טובה שכל חולה שראה אותה היא מתרפא, וכאשר נפטר אברהם אבינו תלה הקב"ה את אותה אבן בחמה. אמר אביו, זה מה שאמרו כאשר החמה זורחת מיקל החולי. עוד ברך הקב"ה את אברהם שכל ימיו לא מרד עשו, והראיה שכאשר נפטר אברהם אבינו ויעקב הכין ליצחק מאכל אבלות רק אז מרד עשו.

יעקב הכין ליצחק עדים, ביארו בארץ ישראל בשמו של רבה בר מרי שכמו עדש שאין לו פה ואינה סדוקה כך האבל יאר לו פה מרוב עצבונ. א"ו העדש עגול כך האבילות מגלגלת על כל באי העולם. החילוק האם ניתן לעשות לסעודת ההבראה ביצים.

אמר רי"ח באותו היום עבר עשו 5 עברות חמורות. בא על נערה המאורסה ("ויבא עשו מן השדה" וכתוב אצל נערה המאורסה "כי בשדה מצאה"). הרג את הנפש ("עוף" וכתוב "אוי נא לי כי עיפה נפשי הגרמים") כפר בעיקר ("למה זה לי" וכתוב "זה אלי ואנוהו") כפר בתחיית המתים ("נהי אנכי הלך למות") ובינה את הבכורה (ויבא עשו את הבכורה).

עוד ביארו שהברכה שהייתה לאברהם, שישמעאל עשה תשובה בימיו. המקור, רבינו ורב חמא בר בון ישוב לפני רבא, נמנם רבא, אמר רבינא לרב חמא האם יאמר מה שאומרים שמי שכתבה תורה במיתתו לשון "מועיה" זו מיתה של צדיק. וכן לא. אמר. ושאל רבינא הרי זה המבול כתוב "ויגע כל בשר" אמר לו הכוונה שנאמר לשון "ויגע בתוספת לזר אסיפה. שאל אותו והרי אצל ישמעאל כתוב "ויגע ויאסף". התעורר רבא ואמר להם כך אמר רי"ח ישמעאל עשה תשובה בחי אביו שנאמר "ויקברו אתו יצחק וישמעאל בניו", וישמעאל היה יותר מבוגר ובכ"ז נתן כבוד ליצחק, מבואר שעשה תשובה, ולא ניתן לומר שנכתב דרך חשיבות, שהרי יצחק כתוב "ויקברו אותו עשו ויעקב", אלא בהכרח ישמעאל מינה את יצחק למונה עליו ובהכרח עשה תשובה.

שלשה הטעמים הקב"ה טעם עולם הבא בעולם הזה, והם אברהם ("בכל" יצחק ("ואכל מכל") ויעקב ("וכי יש לי כל").

שלשה לא שלט בהם יצה"ר, אברהם יצחק ויעקב מהפסוקים הנזכרים. וי"א שאף בודו לא שלט שנאמר "ולבי חלל בקרבו". והשיטה הראשונה ביארה פסוק זה שאמר כך דוד מחמת צרותיו.

בששה לא שלט מלאך המוות אברהם יצחק ויעקב (מהפסוקים הנזכרים), משה אהרן ומרים. ולמדנו ממה שנאמר "על פי ד", וביאר ר"א שמרים נלמדת ממשה בגז"ש "שם", ולא נאמר במפורש משום שגנאי לומר שאשה נפטרה ע"פ השכינה.

שבעה לא שלט בהם רמה ותולעה, אברהם יצחק ויעקב משה אהרן מרים (מהפסוקים הנזכרים) ובינימין בן יעקב ("ולבימין אמר יידי ד' ישכן לבטח עליו"). וי"א אף לגבי דוד "אף בשרי ישכן לבטח". והשיטה הראשונה סברא שהתפלל להקב"ה על כך.

ארבע מתו בעטיו של נחש, בנימין, עמרם אבי משה, ישי אבי דוד וכלאב בן דוד. לגבי כולם קיבלו חז"ל שכך היה, מלבד ישי שנאמר בפסוק "אשר בא אל אביגיל בת נחש" והרי שם אביה היה ישי, אלא שמת בעטיו של נחש.

עליו בהכרח עשה תשובה, שלא כמו הנאמר אצל עשו "ויקברו אתו עשו ויעקב בניו".

אמרו במדרש (תנחומא האזינו ד) "וכתיב (במדבר ו) ישא ה' פניו אליך וכתוב אחד אומר (דברים ו) אשר לא ישא פנים עושה תשובה נושא לו פנים יכול לכל תל אלך ולא לאומה מעכו"ם שנאמר (ירמיה ד) כבסי מרעה לבך ירושלים למען תושע. מבואר במדרש שאין תשובה לעכו"ם, א"כ איך ישמעאל עשה תשובה. ויזדעק השאלה מנבואתו של יונה לעיר נינוה שחזרו בתשובה.

אמרו במדרש רבה (בראשית פד, יט) "וישב ראובן אל הבור והיכן היה ר' אליעזר ור' יהושע רבי אליעזר אומר בשקו ובתעניתו כשנפנה הלך והציץ לאותו בור הה"ד וישב ראובן אל הבור אמר לו הקב"ה מעולם לא חטא אדם לפני ועשה תשובה ואתה פתחת בתשובה תחלה חייך שכן בנך עומד ופותח בתשובה תחלה ויזיה זה הושע שנאמר (הושע יז) שובה ישראל עד ד' אלך". עכ"ל.

וכבר עמדו מפרשי המדרש, הרי הושע לא היה ראשון הנביאים שהעמיד את עם ישראל בתשובה. ואף ראובן לא היה ראשון, קין כבר חזר בתשובה כתבואר בבראשית רבה (ס"ו כב). ואף אדם הראשון חזר בתשובה כתבואר עירובין יח ועיי"ש. ואמרו בויקרא רבה (י, ה) "וגם הנה הוא יוצא לקראתך וראך ושחמ כיון שיצא פגע בו אדם הראשון אמר לו מה נעשה בדיןך אמר לו עשיתי תשובה ונתפסתי כיון ששמע אדם הראשון כך התחיל טופח על פניו אמר לו כל כך היא כחה של תשובה ולא הייתי יודע באותה שעה אמר אדם הראשון (תהלים צב) מזמור שיר ליום השבת". (ושם אף מבואר עניינו של קין עיי"ש)

ומחמת דבר בעתו מה טוב, נאריך מעט בענין התשובה.

כתב הטור (או"ח ס' תקפא) תניא בפרקי ר"א (פרק מו) בר"ח אלול אמר הקב"ה למשה עלה אלי ההרה שאז עלה לקבל לוחות אחרונות והעבירו שופר במחנה משה עלה להר שלא יטעו עוד אחר ע"ז והקב"ה נתעלה באותו שופר שנאמר (תהלים מז) עלה אלהים בתרועה וגו' **לכן התקינו חז"ל שיהו תוקעין בר"ח אלול בכל שנה ושנה וכל החדש כדי להזהיר ישראל שיעשו תשובה** שנאמר (עמוס ג) אם יתקע שופר בעיר וגו' וכדי לערבב השטן וכן נוהגין באשכנז לתקוע בכל בוקר וערב אחר התפלה. עכ"ל. **מבואר שיש אזהרה לישראל בחודש זה לעשות תשובה.**

כתב החיי אדם (כלל קלח) באהבת הקב"ה את עמו ישראל הרבה להיטיב אותנו וצונו לשוב לפניו בכל עת שנחטא ואף שהתשובה טובה בכל עת מכל מקום חודש אלול הוא מבחר ומוכן יותר שמקבל תשובתו משאר ימות השנה וכו' ועיקר התקוותה הוא לעורר לב העם ולהחריד ליבונם שיעוררו לבותם לתשובה וכו' וחיוב כל אדם על כל פנים להכין את עצמו ליום שיכנס למשפט לפני ה' בר"ה שלשים יום קודם בתשובה ותפילה ויתן כל לבו רק בעבודת ה'. **בערוך** השלחן (או"ח ס' תרב) מצות עשה לשוב כל איש מחטאיו וכל משנה תורה וכן כל הנביאים הזהירו על התשובה ואין ישראל נגאלין אלא בתשובה וכו'.

מה המקור למצות תשובה

המקור למצוות תשובה. כתב הרמב"ם (בפתיחה לה' תשובה) מצות עשה אחת והיא שישב החוטא מחטאו לפני ה' ויתודה. וזקדק בלשון קודשו של אדונינו הרמב"ם שכתב בלשון מצות תשובה יחד עם הויזידו בתורת מצוה אחת ועמדו ע"כ רבנותא במשך הדורות.

ועוד דקדקו רבותינו בדברי הרמב"ם שהוא דבר פלא שכתב (פ"א מהל' תשובה ה"א) וז"ל כל המצוות שבתורה בין עשה בין לא תעשה אם עבר אדם על אחת מהן בין בזדון בין בשגגה כשיעשה תשובה וישב מחטאו חייב להתודות לפני האל ברוך הוא וכו' עכ"ל. לשון הרמב"ם מורה שאין כלל מצוות תשובה שעומדת בפני עצמה לחייב אדם שחטא בתשובה. אלא "כשיעשה תשובה". והיה, אם "ברצון" החוטא לשוב, אז צורת התשובה שיתוודה. והוא דבר פלא הקשו רבותינו, היכן הציווי על תשובה. וכעין זה הענין, ברמב"ם (סהמ"צ עשין עג) בעיקר אתי לאשמעינן מצוות וידוי כאשר יש קרבן וכאשר אין קרבן ועיי"ש והיכן היא המצוות תשובה שישב החוטא מדרכו.

ברמב"ן (ע"ה פ' כי תצא, ל, יא) כי המצוה הזאת וכו' לומד הרמב"ן שפסוק זה מוסב על מצוות התשובה וקאי על מה שנאמר "והשבות אל לבבך" "ושבת עד ה' אלוך" ועיי"ש שביאר אמאי נאמר בזה הלשון וכו'. אמנם שהרמב"ן נקט דהוא ענין התשובה אך בין הדברים כתב שמלבד שישבו בלבם אל ה' וכו' אף יתוודו את עונם וכו'. והלא דבר הוא, הרמב"ם והרמב"ן שניהם חברו בהגדרת מצוות התשובה ביחד עם הויזידו בעוד שהרמב"ם נראה שיעיקר של דבר הוא הויזידו.

הרבינו יונה (בשערי תשובה) בבאור התשובה בלשון נראה שעיקר העניין בתשובה הוא, גדלות הקב"ה וזה מן הטובות אשר היטיב השם יתברך עם בראיו כי הכין להם הדרך וכו' ומבאר באריכות שלא שייך בלא תשובה, כי אין לעמוד במרדו ואין לעמוד ברעתו. וכאשר מגיע לשער הרביעי בתוך דבריו גבי חילוקי הכפרה והעונשים (אות יז) שם כתב "לפני ה' תטהרו" (ויקרא טז, ל) וז"ל מצות עשה על התשובה שנחפז דרכינו ונחקרה ונשובה אל ה' ביום הכיפורים ואע"פ שנתחייבו על זה בכל עת וכו' עכ"ל. רק כאן לקראת סוף השערים שבתשובה הביא לנו הרבינו יונה זי"ע את הפסוק שממנו בעצם לדבריו יש חיוב לשוב בתשובה. הלא דבר הוא. לכאורה בזה היה צריך לפתוח ספרו. יש מצות תשובה וילפינן מלפני ה' תטהרו ואח"כ לבאר התשובה ולהיות פותח בשערים לעקרי התשובה.

האם "תשובה" זה מצוה הוא מושכל ראשון?

יש להבין ולהשכיל, "תשובה" פירושה לשוב, לחזור. אם החוטא חטא רח"ל

האם יתבוסס בחטאו. מדוע לחייבו בתשובה. מן המושכלות הפשוטים שכאשר עשה מעשה שלא יעשה חייב לחזור בו. התרחק החוטא, פשוט שצריך לשוב עצמו ולשוב. וא"כ כלל צריך להבין ולעייין מה בכלל הצורך במצוות תשובה. כעין זה הק' רבינו מאיר שמחה (משך חכמה פ' וילך) על הפסוק "כי אין אלוך בקירבו" מה שייך להגדיר את ענין התשובה כמעשה מצוה. שהרי תשובה פירושה "לשוב" והיתכן שאם חטא יחזור ויחטא. גוף האזהרה שיש עליו שלא לחטוא, היא היא המצוה אותו לא להישאר בחטאו ולשוב.

לפיכך נקט המש"ח להוכיח כמשמעות דברי הרמב"ם בריש הל' תשובה (נעי' מ"ח מצו' סדס) כשיעשה תשובה וישב מחטאו חייב להתודות לפני האל ברוך הוא וכו' עכ"ל. לשון הרמב"ם מורה שאין כלל מצוות תשובה שעומדת בפני עצמה לחייב אדם שחטא בתשובה. אלא "כשיעשה תשובה" והיה אם "ברצון" החוטא לשוב אז צורת התשובה שיתוודה. דלעולם גוף האזהרה על העבירה הוא שגורם לשוב מחטאו. רק הויזידו הוא ענין שנצטוו עליו במצוה.

אולם עדיין צריך להבין שכפי שהתבאר לעיל הרמב"ם בהקדמה להלכות תשובה, כן כתב הרמב"ם ש"מצות עשה אחת והיא שישב החוטא מחטאו". ואמנם שכרך הרמב"ם בהדא מחתא עם הציווי על הויזידו, אולם בודאי שיש מקום לבאר מה ענין המצוה בתשובה, אף לדעת הרמב"ם ובודאי לדעת הרמב"ן דלעיל.

עוד צל"ה בענין התשובה כתוב בירושלמי (מכות פ"ב ה"ו וכן בפסיקתא דר"כ פרשה כז) "על כן יורה חטאים בדרך" שמורה דרך תשובה שאלו לחכמה חוטא מהו עונשו אמרה להם חטאים תרדף רעה שאלו לנבואה חוטא מהו עונשו אמרה להן הנפש החוטאת היא תמות שאלו לקודשא בריך הוא, חוטא מהו עונשו אמר להן יעשה תשובה ויתכפר לו היינו דכתיב על כן יורה חטאים בדרך יורה לחטאים דרך לעשות תשובה. עכ"ל.

וצריך להבין את בנביאים מצאנו הרבה על ענין התשובה וכן בתורה מצאנו אזהרות על ענין התשובה א"כ מה חזית קודשא בריך הוא שיעשה תשובה ויתכפר מעבר למה שמצאנו כבר בדברי הנביאים.

ביותר, בגמ' בנדרים (לט, ב) אמרו שבעה דברים נבראו קודם שנברא העולם אלו הן תורה ותשובה גן עדן וגיהנם כסא הכבוד ובית המקדש ושמו של משיח. ואם תשובה היא אחת משבעה דברים שקדמו לכל א"כ לכאור' צריך בנותן טעם אמאי לא כיוונו לזה אף מדרגת הנבואה והחוכמה הרי לא היו צריכים לחדש דבר בעולם.

וכאמור, הקשנו למעלה, שמצאנו לכאורה סתירה האם נתנה תשובה לאומות העולם. וכן מדוע נזכר שראובן חידש תשובה. ומדוע הושע הוא זה שחידש את התשובה.

ויש להאריך הרבה אולם בקצרה ממש, ע"פ העולה מדברי הרמב"ן (דרך ה', ח"א פ"ד אות ד) לגבי עשיית מצוה, יש לומר במעשה עבירה יש ב' חלקים כאשר עבר על ציווי ד' ופרק עול אדוניו מעליו עבר על מה שהקב"ה אמר לא לעשות, עוד קודם לזה שמפסיד את המעלה שהיתה לו, הוא אינו עבד נאמן וציר משכיל כיון שעבר על הציווי. ואפי' יפסיק מלעשות את העבירה מ"מ הוא כבר שבר עול אדוניו מעליו הוא התרחק מהקב"ה וללא קשר להפסד שהפסיד מהעבירה, דזה דבר כללי שהוא בחטאו ואינו עבד. ובנוסף הוא איבד את המעלה מחמת העבירה והפגם שגרם ע"י החטא.

ממילא כאשר הקשנו לעיל אמאי צריך מצוות תשובה הרי בודאי כאשר חטא צריך לשוב וזה ענינה של תשובה ולא יתכן לומר שישאר בחטאו. אמת, הוא מילתא דפשיטא בחלק הראשון וע"ז נראה שאין צריך ציווי מיוחד, האזהרה שאמרה לו לא לעבור, היא היא הקוראת לו לשוב. אלא חידוש התשובה נראה הוא על החלק השני שהפסיד את המעלה ע"י חטאו. וכאשר ישוב באמת חידוש הוא שיכול הוא לתקן אף ענין זה.

והשתא ניחא היטב אמאי הרמב"ם כלל לא מנה מצוות התשובה לבדה אלא כללה ביחד עם הויזידו, וכן הרמב"ן כאמור לעיל, וכן רבינו יונה שמזכיר את מצוות התשובה רק לאחר שער השלישי ששם למדנו את עניני העבירות השונות (זו"ק), על עצם השיבה לבורא עולם אין הוא מצוה וזה פשוט ומחוייב המציאות. אלא הויזידו "לעולם איני חוזר לדבר זה" זה עיקרו של וידוי. כל הויזידו בעיקרו על "עבירה פלונית" שעשיתי כך וכך. על התשובה עצמה כלומר לשוב אל הקב"ה וכו' אמר ברמב"ם, דבר פשוט ומתחייב. אלא רק על החלק של התיקון של העוון המסוים ע"י וידוי זה הציווי והחידוש.

וזה הענין שקדמה תשובה, היא לא נאמרה בלשון של ציווי ושאלו לחכמים וכו' והשאלה לדידם היתה מה עונשו של החוטא לא היתה שאלה על עצם התשובה והשיבה לקודשא בריך הוא אלא על העונש. וע"ז חידש קודשא בריך הוא ואמר להן "יעשה תשובה ויתכפר לו היינו דכתיב על כן יורה חטאים בדרך יורה לחטאי" דרך לעשות תשובה" ויתכפר כלומר יעלה למדרגה שאיבד זה בחלק השני שעבר ואיבד את המעלה ע"ז צריך חידוש שאפשר להתרומם ע"י התשובה למעלה שקודם החטא וזה חזית קודשא בריך הוא.

ועיין באריכות בתקנת השבין לרבנו צדוק הכהן מלובלין (אות א) שהאריך כעין יסוד זה, וזה החילוק בין תשובה לעם ישראל לבין תשובה לעכו"ם, לעכו"ם אין תשובה לשעבר אלא מכאן ולהבא, אולם לעם ישראל יש תשובה החלטית המכפרת אף את הלשעבר ויכולים להקרב להקב"ה כמעשה הראשון. וזה תשובה שחידש ראובן ויחידש הושע.

ועי' בשפ"א (פרשת נשא שנת תרג) שכתב "וכתיב אשרי אדם לא יחשוב. שזה מיוחד רק לבני" שנקראו אדם, אתם קרוין אדם. אבל אחרים הם בהמה ואין בהם רוח האדם העולה היא למעלה. ולכן מצות התשובה מיוחד לבני" בכח התורה ורוח. הגם שמצינו תשובה גם באומות כמו בננוה ובמבול שהמתין להם שיעשו תשובה. היינו לשנות מעשיהם לטוב ומוחל להם השי"ת ברחמיו. אבל לתקן פגם החטא בכח התשובה זה מיוחד רק לבני" והוא בחידוש תשובה מאהבה כמ"ש על כל פשעים תכסה אהבה והיא אהבת התורה.